

LAIŠKAI LUCILIJUI

LUCIJUS ANĖJUS
SENEKA

Iš lotynų kalbos vertė *Dalia Dilytė*

Sofoklis

VILNIUS, 2020

Senekos laiškų žinios

Laiškas lietuviams – nuo senų senovės pirmiausia daigas ar stiebelis, pranešantis pasauliui žinią apie augalo pasiryžimą būti šiame pasaulyje, jo norą ir galimybes augti, vešėti. Šiais laikais turbūt geriausiai žinomi svogūnų laiškai, tačiau kai kas dar atsimena dainos žodžius: *Atgis rūtelė iš šakny, o lelijėlė – iš laiškų*, o didžiajame Lietuvių kalbos žodyne galima pasirinkti tokių sakinių: *Rudenį rugys turi išėiti į keturis laiškus, tai bus geri rugiai; Teliokas rankiojo žolę po vieną laiškėlį*. Atsiradus susižinojimo raštu papročiams, lietuviai laiškais pavadino pranešimus nešančius lakštus. Gražiai toji augalo ir žmogaus skelbiamos žinios paralelė išsakyta visiems žinomose Salomėjos Neries eilutėse: *Varputys laiškėlį kelia / Saulėn iš po sniego... / Nesulaukiu aš laiškėlio – / Mėnesiai prabėgo*.

Kai laiškai tapo įprasta žinių perdavimo priemone, Antikos laikais atsirado literatūrinių laiškų. Jie galėjo būti skirti realiems adresatams, bet juos publikuodami autoriai siekė didesnio skaitytojų būrio dėmesio. Pavyzdžiui, Plinijus Jaunesnysis įvairiems asmenims rašytuose laiškuose išsako savo nuomonę literatūros, politikos, moralės, buities ir kitais klausimais. Vieną tokio pobūdžio laiškų grupę sudaro filosofiniai laiškai. Žinoma buvus Platono ir Isokrato laiškų rinkinius, bet filosofinio laiško klasiku laikomas Epikūras. Laiškus rašė ir Epikūro mokiniai. Manoma, kad stoikai Panaitijas ir Poiseidonijas irgi buvo paskelbę savo laiškų, tačiau jie mūsų nepasiekę dingę laikų erdvėse.

Taigi Lucijus Anėjus Seneka (4 m. pr. Kr.–65 m. po Kr.), kurio laiškai čia pateikiami, turėjo filosofinio laiško pirmtakų ir pavyzdžių, gal galėjusių pasiūlyti šiokias tokias gaires (pvz., šiam žanrui būdingą neoficialumą, išsakymo intymumą), bet savo laiškų tematiką ir stilistiką rašytojas, žinoma, susikūrė pats. Visi jo laiškai paženklinoti didaktikos

ženklų. Tai mokytojo laišškai. Jie nėra nei vadovėlis, nei paskaitos, nei pamokslai, o pokalbiai, kupini įtampos, aistros, siekių įtikinti ir adresatą, ir skaitytoją. Autorius vengia loginio nuoseklumo ir sistemingumo, retai gvildena vieną temą, sukurdamas tikroviškai plaukiančio, laišku būdingo pašnekėsio imitaciją. Ramų pasakojimą keičia karštas įrodinėjimas, ironiją – pasipiktinimas. Pokalbiuose su Lucilijumi pribarstyta žavių kasdienybės smulkmenų (nuo ilgo gulėjimo sulipe, nebeišsivyniojantys knygų ritinėliai, alyvmedžių sodinimas, kasdienė mankšta, kelionė, liga, gumbuoti senų platanų kamienai, vynmedžių persodinimas, Romos pirčių garsai, aplankytų dvarų aprašymai, bičių darbai ir pan.), tačiau Senekos laišškai nėra reikalų laišškai. Jų tikslas – ne buitinio gyvenimo naujienų pranešimas. Nors autorius nėra taip nutolęs nuo tikrovės, kaip tos pačios filosofinės stoicizmo krypties atstovai Epiktetas ar Markas Aurelijus, bet kalbėdamas apie buitines detales jis neištirpsta kasdienybėje, nė valandėlei nepamiršta prisiimtoto mokytojo pareigos: *Nereikia raginti, netgi patarti, kad akis suvoktų spalvas: baltą nuo juodos atskirs niekam nenurodinėjant. O sielai, priešingai, trūksta daugybės pamokymų, idant pamatytų, ką privalo nuveikti gyvenime* (Sen. Ep. XCIV. 19).

Siekdamas panaikinti tą trūkumą autorius perduoda mums daug įvairių patarimų: aiškina, kas yra laimė ir kaip ją pasiekti, kokias knygas verta skaityti ir kiek, skatina suvokti, kas yra draugai ir kam jie reikalingi, siūlo pagalvoti, ar verta leistis į turistines keliones, įtikinėja, jog privalome turėti kilnesnių tikslų nei pinigai bei turtas, ragina tuščiai nešvaistyti laiko, laikytis nuoseklumo ir pastovumo, tyčiojasi iš karjeros siekių ir garbės troškimo, smerkia vergavimą kūnui, godumą, šykštumą, girtuoklystę, malonumų vaikymąsi, akina nenuleisti rankų susidūrus su sunkumais. Moraliniai imperatyvai susiję su visuomeniniais. Kiekvienas žmogus yra didelio valstybės darinio dalis, jis turi vykdyti piliečio pareigas valstybei, aktyviai darbuotis jos labui. Seneka pateikia labai patrauklų doro žmogaus paveikslą: *Jei įstengtume pažvelgti į tobulo vyro sielą, kokį gražų, kokį šventą, kaip didingai ir romiai spindinti reginį pamatytume! Čia žibėtų teisingumas, ten narsa, o ten nuosaiiku-*

mas ir protingumas. Be to, į tą žerėjimą įsilietų ir ūkiškumas, ir savitvarda, ir pakantumas, ir dosnumas, ir mandagumas, ir (kas tuo patikėtų?) reta žmogaus vertybė – žmoniškumas. Kiek grožio, o gerieji dievai, kiek svarumo bei orumo pridėtų išvalgumas, nepriekaištingas skonis ir išskirtiniausia tarp jų visų savybė – didžiadvasiškumas! (CXV. 3).

Laiškų autorius neapsiriboja tikslu išmokyti garbingai gyventi. Jis taip pat aistringai siekia išmokyti garbingai mirti. Seneka drąsina nebijoti ne tik natūralios, bet ir prievartinės ar savanoriškos mirties. Jo laikai buvo tokie, kad dažnai žmonės, neteisingai įskūsti, jog vienaip ar kitaip yra įžeidę imperatorių, buvo pasmerkiami myriop ar patys nutraukdavo gyvenimą, tad tokie pamokymai buvo aktualūs. O pamokymai nebijoti natūralios mirties aktualūs visada, nes mirtis yra vienintelis dalykas, kuris tikrai ištiks kiekvieną žmogų, nors ir nežinia, ar jis dar už kalnų, ar ateis po akimirkos.

Ne tik šie, bet ir visi kiti aiškūs ir visiems suprantami Senekos patarimai reikalingi visais laikais, jie amžini. Beje, autorius pabrėžia, jog visi jo pamokymai subėga į vieną. Ir iš tiesų, jo laiškų žinia mums yra viena: svarbiausias žmogaus gyvenimo darbas – dorybės ugdymas savyje. Tam reikia iš sielos visiškai išguiti, raute išrauti visas ydas. Seneka kritikuoja tuos, kuriuos tenkina dalinis trūkumų atsisakymas ar sumažinimas. Jis – maksimalistas. Štai kokie dideli jo reikalavimai draugystei: *Kam įsigyju draugą? Kad turėčiau už ką numirti, kad turėčiau paskui ką sekti į tremtį, kad galėčiau savo krūtine ginti jo gyvybę ir paaukoti savąją. Tai, ką tu aprašinėji, yra ne draugystė, o sandėris, kuriuo siekiama naudos ir žiūrima, ką galima gauti (IX. 10).* Autorius supranta, kad jo moralės reikalavimų kartelė iškelta labai aukštai tačiau įtikinėja, kad ji įveikiama: šis gyvenimas aukštai, bet pasiryžusiam yra pasiekiamas (LXIV. 5). Pirmiausia reikia panorėti (LXXX. 40), tačiau noro ir dorybės principų suvokimo neužtenka, žmogus turi padaryti juos savastimi: *Bet net aiškius dalykus reikia įtvirtinti ir kasdieniais apmąstymais giliau įsikalti, nes dorus užmojus sunkiau išsaugoti, negu užsimoti. Reikia būti atkakliam ir nuolatos mokantis kaupti jėgas, kol geri norai virs dvasios*

vertybėmis (XVI. 1). Gerai pažindamas žmogaus prigimtį, autorius supranta, kad syki išgirsti žodžiai netrukus išgaruos iš galvų, todėl sukęs apsukęs grįžta prie to paties, vis pakartodamas pamokymus, idant jie įstrigtų sieloje ir taptų gyvenimo vedliais: *Tiems, kurie tau sakys: „Ar ilgai dar kartosi tą patį?“, atsakyki: „Tai aš turėčiau jus klausti: „Ar dar ilgai vis taip pat nusidėsite? Norite, kad vaistai baigtųsi anksčiau negu ydos? Aš dar smarkiau ir atkakliau kalbėsiu, nes jūs nenorite girdėti. Gydymas tada pradeda būti naudingas, kai gydomas apmiręs kūnas ima jausti skausmą. Net jums ir nenorint, teigsiu tiesą, galinčią padėti. Mano nemeilikaujantis balsas tegul pagaliau vieną sykį jus pasieks, o kadangi tiesos nenorite klausytis po vieną, klausykitės visi kartu* (LXXXIX. 19).

Taigi, Seneka atrodo griežtas mokytojas. Tačiau, kita vertus, jis jautrus, supratingas ir linkęs skelbti atlaidumą. Pvz., tuo atveju, jei kas nors ir nuskriaudė mus, ir padarė gera, ragina pamiršti skriaudą, prisimenant tik gerą darbą (LXXXI. 6). Išnaršęs vidinį žmogaus pasaulį autorius puikiai supranta, kad užklupus kokiai nors negandai sunku nepasiduoti sielvartui, sutramdyti ašaras (LXVIII. 1; XCI. 3), tad reikalauja tik širdgėlos saiko.

Mus pasiekė 124 Senekos laišakai. Spėjama jų buvus gal trečdaliu daugiau, bet galiniai neišliko. Tačiau esminius dalykus autorius pasakė, ir šiuolaikiniame reliatyvumo kupiname pasaulyje jo laiškų žinios – aiškiai suformuluoti, kategoriškai reikalaujami moralės principai – gali pagelbėti ne tik siekiantiems tapti filosofais, bet ir mums visiems: ir jauniems, ir seniems, ir sveikiems, ir ligotiems, ir tuomet, kai sekasi, ir tuomet, kai nesiseka, ir tuomet, kai mėgaujamės gyvenimu, ir tuomet, kai artinasi mirtis.

Dalia Dilytė

Laiškai Lucilijui

 I L A I Š K A S

Seneka sveikina mieląjį Lucilijų

1. Daryki taip, mielas Lucilijau: atsikovoki save ir laiką, kurį iki šiol iš tavęs pagrobdavo arba pavogdavo kiti ar kuris pats pranykdavo, taupyki bei saugoki. Patikėki, iš tiesų yra taip, kaip rašau: dalį laiko žmonės iš mūsų plėšte išplėšia, dalį atima nejučiom, dalis dingsta savaime. Tačiau gėdingiausia netekti jo per apsileidimą. Įsižiūrėki atidžiai: didžiausia gyvenimo dalis praeina mums darant klaidas, didelė – nieko nedarant, o visas gyvenimas – darant ne tai, ką reikia. 2. Ar galėtum nurodyti man žmogų, kuris brangintų laiką, kuris vertintų dieną, kuris suvoktų, jog kasdien miršta? Juk klystame laukdami mirties ateityje: didžiąja dalimi ji jau yra mus ištikusi, nes prabėgusį gyvenimo tarpsnį valdo mirtis. Taigi veik taip, mielas Lucilijau, kaip ir rašai veikiąs: nepraraski nė valandos. Jeigu prie šiandienos ranką pridėsi, tai mažiau priklausysi nuo rytojaus. 3. Beatidėliojant ir gyvenimas prabėgs. Viskas, Lucilijau, svetima, tik laikas – mūsų. Gamta mums davė galią, kurią paveržia kas tik nori, valdyti šį vienintelį prabėgantį ir išnykstantį dalyką. Ir kokia mirtingųjų kvailybė, kai jie, gavę kokį mažmožį ar niekniekį, už kurį visai nesunku atsimokėti, rūpestingiausiai stengiasi atsilyginti, tačiau nė vienas žmogus, atėmęs iš kito laiką, nemano esąs skolingas, nors laikas yra vienintelis dalykas, kurio net ir labai dėkingas būdamas, niekas negali gražinti. 4. Galbūt paklausi, kaip elgiuosi aš, tavo patarinėtojas? Prisipažinsiu atvirai: kaip netaupus, bet stropus žmogus. Aš tvarkau savo išlaidų apyskaitą. Nepasakyčiau, kad

nieko neprarandu, bet galiu atsakyti, ką prarandu, kodėl ir kaip. Galiu paaiškinti savo neturto priežastis. O išeina man kaip ir daugeliui, patekusių į skurdą ne dėl savo kaltės: visi užjaučia, bet niekas nepadeda. Taigi, kaip čia yra? 5. Nelaikau vargšu to, kuris tenkinasi likučių trupiniais. Tačiau norėčiau, kad saugotumei savo turtą. Pats laikas pradėti, nes, kaip dar mūsų senoliai pastebėjo, vėlu taupyti, kai dugnas matyti. Juk pabaigoje – ir mažiausia, ir prasčiausia. Liki sveikas.

I I L A I Š K A S

Seneka sveikina mieląjį Lucilijų

1. Remdamasis paties laiškais ir kitų pasakojimais, daug tikiuosi iš tavęs: nepuldinėji tai šen, tai ten, nekaitaliodamas vietos permainomis nedrumsti savo ramybės. Nepastovumas – ligūstos sielos požymis. Pagrindiniu sveiko proto bruožu laikau sugebėjimą sustoti ir bendrauti su savimi. 2. Taigi žiūrėk, kad daugelio rašytojų bei įvairių knygų skaitymas nevirstų betiksliu klaidžiojimu ir blaškymusi. Verta gaišti tik dėl didžiųjų gabūnų, juose ieškant peno, jei trokšti išgauti, kas tvirtai liktų sieloje. Niekur nėra to, kurio visur pilna. Amžini keliautojai turi galyles svetingų pažįstamų, o draugų – nė vieno. Tas pats neišvengiamai ištinka tuos, kurie bičiuliškai neprisiriša prie vieno didžio proto, bet viską perleidžia greitai ir skubėdami. 3. Ne duoda naudos, neteikia jėgų maistas, išspjautas vos tik įdėjus į burną, niekas taip nekenkia sveikatai, kaip dažnas vaistų kaitaliojimas, neužsitraukia žaizda, kai ant jos bandomi gydalai, neprigyja dažnai persodinamas augalas – nėra gėrio, galinčio duoti naudos prabėgom. Knygų daugybė tik išblaško. Todėl, jei

nepajėgi perskaityti tiek, kiek turi, pakanka turėti tiek, kiek gali perskaityti. 4. „Bet, – paprieštaraus, – noriu išsivynioti¹ tai vieną knygą, tai kitą.“ Išlepintas skrandis geidžia ragauti daug valgių, bet būdami įvairūs ir skirtingo skonio, užuot maitinę, jie tik gadina jį. Todėl visada skaityki vertingas knygas ir panorėjęs kada prie kitų pasukti, vėl grįžki prie pirmųjų. Kasdien ieškoki ko nors prieš skurdą, mirtį bei kitas negandas, o daug ką peržiūrėjęs išsirinkti vieną teiginį, kurį galėtum tą dieną perprasti. 5. Aš pats taip ir darau: iš daugelio perskaitytų dalykų ką nors perimu. Antai šiandien Epikūro raštuose (mat esu įpratęs ir į priešų stovyklą pereiti, bet ne kaip perbėgėlis, o kaip žvalgas) užtikau posakį: „Garbingas daiktas yra skurdžiaus linksmumas.“ 6. Bet juk žmogus ne skurdžius, jei jis linksmas. Skurdžius – ne tas, kuris mažai turi, bet tas, kuris trokšta daugiau turėti. Ar jam svarbu, kad dėžė kupina pinių, kad lūžta klėtys, kad pilnos ganyklos ar kad gauna dideles palūkanas, jei jis trokšta svetimo, jei skaičiuoja ne tai, ką yra įgijęs, bet tai, ką įgis? Klausi, koks turtų saikas? Pirma – turėti, kas būtiniausia, antra – būti tuo patenkintam. Liki sveikas.

III LAIŠKAS

Seneka sveikina mieląjį Lucilijų

1. Rašai, jog savo draugui patikėjai perduoti laišką man. Toliau įspėji, kad nepasakočiau jam visko apie tave, nes ir pats nesi įpratęs taip daryti. Taigi tame pačiame laiške ir pavadinai jį draugu, ir išsigynei. Bala nematė, jei šį žodį pavartojai bendrąja

1. Antikinė knyga buvo suvyniotas į ritinėlių papiruso lakštas, todėl ji buvo ne vartoma, o vyniojama.

prasmė, pavadindamas draugu, kaip kad per rinkimus visus kandidatus vadiname garbingais vyrais arba sutiktus praeivius sveikiname kreipiniu „pone“, jei neprisimename vardo.

2. Bet jei ką nors laikai draugu ir nepasitiki juo kaip pats savimi, smarkiai klysti ir nepakankamai supranti tikrosios draugystės jėgą. Su draugu samprotauki apie viską, bet pirmiausia pamąstyki apie jį patį. Draugystę reikia įvertinti prieš susidraugaujant, o susidraugavus – pasitikėti ja. Atvirkščiai daro tie, kurie, priešingai Teofrasto nurodymams, įvertina tada, kai įsimyli, o įvertinę nustoja mylėti. Ilgai galvoki, ar verta tau susidraugauti. Nusprendęs – atiduoki širdį ir drąsiai kalbėkis su draugu kaip pats su savimi.

3. Apskritai gyvenki taip, kad net pačiam sau nereikėtų prisipažinti to, ko negali prisipažinti priešui, tačiau kadangi esama tokių dalykų, kuriuos paprastai slepiame, tai dalykis su draugu visais rūpesčiais, visomis mintimis. Many si, jog jis ištikimas – ištikimą ir padarysi. Mat apgaulės baimė moko apgaudinėti kitus ir savo įtarinėjimais suteikia teisę nusikalsti. Kodėl negalėčiau draugo akivaizdoje išstarti kokių nors žodžių? Kodėl, būdamas su juo, negalėčiau jaustis esąs vienas?

4. Yra žmonių, pirmam sutiktam išklojančių tik draugams patikėtinas paslaptis. Kas tik klauso, tam išlieja savo rūpesčius. Kiti, priešingai, bijo, kad nesužinotų net artimiausi bičiuliai, ir jei galėtų, tai nepasitikėtų net patys savimi, todėl viską slepia savyje kuo giliau. Nedera daryti nei vienaip, nei kitaip. Ir pasitikėti visais, ir netikėti niekuo yra yda. Tik pirmoji, sakyčiau, garbingesnė, antroji – ne taip pavojinga.

5. Juk priekaištaujame ir visada sunerimusiems, ir visada ramiems žmonėms. Mat mėgavimasis sambrūzdžiu nėra uolumas, o tik netvirtos sielos blaškymasis. Ir ne ramybė, jei bijoma bent kiek pajudėti, o išglebimas ir ištižimas.

6. Tad tegul išliks širdyje tai, ką perskaičiau Pomponijaus veikale: „Kai kurie taip nulindo į patamsį, kad neaiškiai mato, kas dedasi šviesoje.“ Ramybė turi kaitalio-

tis su veikla, veikla – su ramybe. Pasitark su gamta, ji pasakys sukūrusi ir dieną, ir naktį. Liki sveikas.

IV LAIŠKAS

Seneka sveikina mieląjį Lucilijų

1. Atkakliai tęski ką pradėjęs ir kiek įmanydamas skubėki, kad galėtumei kuo ilgiau gėrėtis tobula ir darnia siela. Gali gėrėtis ir tobulindamas ją, siekdamas darnos. Tačiau visai kitoks malonumas stebėti tyrą, nesuteptą ir spindintį vidaus pasaulį. 2. Turbūt prisimeni, kokį džiaugsmą patyrei, kai, nusivilkęs pretekstą, apsirengei vyro togą ir buvai nuvestas į forumą?² Lauk dar didesnio džiaugsmo, kai atsikratysi vaikiško būdo ir filosofija įrašys tave į vyrus. Mat iki šiol mus tebelydi ne vaikystė, bet daug prasčiau – vaikiškumas. Tai blogesnis dalykas, nes turime senių svarbą, o vaikų ydas, net ne vaikų, o kūdikių. Kūdikiams bijo kiekvieno menkniekio, vaikai – ne to, ko reikia, o mes – ir vieno, ir kito. 3. Ženki pirmyn ir suprasi, jog daug kas ne taip baisu kaip tik todėl, kad įvaro daug baimės. Jokia nelaimė nėra didelė, jei ji – paskutinė. Artinasi mirtis. Reikėtų bijoti, jei galėtų likti su tavimi, bet ji arba neateis, arba kiaurai pereis per tave, ne kitaip. 4. „Sunku, – sakai, – priversti širdį niekinti gyvybę.“ O ar nematai, dėl kokių menkų priežasčių

2. Toga – tautinis romėnų drabužis. Tai buvo sudėtingai apvyniojama aplink kūną didelė medžiagos atraiža. Preteksta – toga raudonais apvadais, kurią Romoje vilkėjo aukštieji valdininkai ir berniukai kaip būsimieji valdininkai. Romėnas, sulaukęs pilnametystės, iškilmingai nusivilkdavo pretekstą ir apsisiausdavo baltą vyro togą be papuošimų. Tėvas ar globėjas jį nusivesdavo į forumą ir įrašydavo į piliečių sąrašus. Forumas – aikštė, kurioje vyko Romos politinis gyvenimas. Čia stovėjo svarbiausių valdžios įstaigų pastatai.